
Werner Sombart'ın Ölümü Münasebetile

Werner Sombart ilim sahasında baştan nihayete kadar çok verimli eserler ve büyük muvaffakiyetlerle dolu olan zengin hayatını 18 mayıs 1941 de yetmiş sekiz yaşında olarak bitirdi. Onun ölümü ile gerçekten milletlerarası bir şöhrete sahip olan ve iktisadî, içtimâî ilimlerdeki önemi en şiddetli münekkikleri tarafından bile inkâr edilemiyen büyük bir fikir adamı aramızdan ayrılmış oluyor. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası aşağıdaki sahifelerini, hayata gözlerini kapayan ve eserleri Türkiye'de de lâayık olduğu alâka ile karşılanan büyük âlim ve üstadın hâtırasına tahsis etmeyi bir vazife telâkki etmiştir. Sombart'ı tanımış olanlar, onun engin, cazibeli ve her an başka renklerle parıldayan zekâsını bütün cepheleri ve dinamizmi ile kavramanın ne kadar güç olduğunu bilirler. Bu itibarla aşağıdaki makalelerin böyle etraflı ve izahatlı bir tetkik mahsulü olmaktan ziyade, aramızdan ayrılan büyük mütefekkiye Fakültemiz mensuplarının bir şükran nişanesi olmak üzere hazırlanmış mütevazi bir armağandan ibaret olduğunu tasrih etmeği faydalı buluruz.

YAZI İŞLERİ HEY'ETİ

WERNER SOMBART

Yazan:

Ord. Prof. Dr. ÖMER CELÂL SARC

İktisat Fakültesi Dekanı

İktisat tahsiline başlıyan her genç, ilk adımda karşılaştığı ve kendi başına kavramağa henüz muktedir olmadığı çetin meseleler önünde, muayyen bir sisteme dayanmak ihtiyacını duyacak ve ekseriya hocalarından birinin görüşlerine bağlanmak istiyeeektir.

1918 - 1925 yıllarında, Berlindeki tahsilim esnasında ben de bu ihtiyacı hissetmiş ve şimdi gözlerini hayata yummuş olan *Werner Sombart*'i daha tanımamış olduğum ilk zamanlarda, ekonominin karışık yollarında rehber ittihaz edeceğim ilim adamını ararken bazı tereddütler de geçirmiştim. O vakite kadar derslerini dinlediğim Profesörlerin hepsi şüphesiz pek değerli ve beni çok faydalandıran hocalardı. Fakat hiçbirinin telâkkileri temayüllerime tamamiye uygun gelmiyor, sistemleri ve şahsiyetleri beni kâfi derecede saramıyordu. *Sombart*'m derslerini birinci defa olarak 1920 kış sömestrinde takibe başlamıştım. Diyebilirim ki, dinlediğim ilk dersi, beni onun ilmî rehberliği altında çalışmak kararma sevketmiştir. Tahsilimin sonuna kadar bu kararıma sadık kaldım. *Sombart*'m bütün derslerine devam etmekle beraber seminerine de iştirak ettim. Yüksek Ticaret Mektebindeki ve Üniversitedeki imtihanlarımı, doktora tezimin Jüri reisliğini o yapmıştır. Nihayet kendisi ile ders haricinde sık sık temas etmek fırsatına da nail oldum. Bu temasım, talebelikten çıktıktan ve memleketime döndükten sonra da kesilmedi. *Sombart*'tan burada arasıra almış olduğum mektupları kıymetli hatıralar olarak muhafaza etmekteyim.

Sombart, benim zamanımda Berlin Üniversitesinin en fazla dinleyicisi olan Profesörlerinden biri idi. İlmî şahsiyeti arkadaşlarımmın

yazılarında etrafı tetkik edileceğinden, burada bunu tahlile kalkışmıyacağım. Yalnız birçok talebe kafilerle beraber beni de kendisine meclup eden taraflarını, hakkındaki şahsî intihalarını, birkaç satırla anlatmağa çalışacağım.

Sombart, beni evvelâ temsil ettiği ilmî istikamet itibarile kendisine cezbetmişti.

Yeni tarihî mektebin banilerinden biri olduğu malûmdur. Filhakika, eski tarihî mektebin mümessilleri gibi, o da iktisadî hâdiseler arasındaki münasebetlerin mücerret tahlilinden ziyade ekonominin tekevvün ve evrimi ile alâkadar olmuş ve ilmî hayatını, bilhassa, iktisadî hayatın iptidâî şekillerden modern kapitalizme doğru istihalesini, kapitalizmin oluşunu ve inkişaf temayüllerini araştırmaya vakfetmiştir. En mühim eseri olan «Der Moderne Kapitalismus» un ve diğer birçok kitaplarının mevzu'u budur. Zihnen, en çok, daha geri iktisadî bir merhaledeki memleketinin Avrupa seviyesine erişmesi şartlarıyla meşgul olan ve Kapitalizmin bugüne mahsus meselelerinden ziyade hangi âmillerin mahsulü olarak meydana geldiğini merak eden benim gibi bir Türk genci için *Sombart*'m bu istikametinin çok cazip gelmesi tabii idi. Zira beni ilk plânda ilgilendiren davanın hal şekillerini, kendi kendime sorduğum suallerin cevabını, *Sombart*'ta bulmağı ümit edebiliyordum. Rusya, Romanya Bulgaristan gibi kapitalizm safhasına henüz varmamış memleketlere mensup talebenin dinleyicileri arasında dikkati câlip bir nispeti bulmasını da, fikrimce kısmen, *Sombart*'m bu tarihçiliği ile izah etmek lâzımdır.

Ancak temsil ettiği istikamet, bana ne kadar munis gelirse gelsin, eğer ayrıca müstesna bazı ilmî vasıfları da haiz olmamış olsaydı, *Sombart*'a karşı hissettiğim derecede kuvvetli bir incizap duymayacaktım. Bu vasıfları arasında, mevzuunu yüksek bir plândan ve şümüllü bir zaviyeden kavramasını mümkün kılan *üniversel sosyolojik görüşünü* zikretmek isterim. Eski tarihî mektebe mensup müelliflerin, mahz ekonominin dar çerçevesine bağlı kalmamak ve iktisadî hâdiseleri daima diğer içtimâî hâdiselerle irtibatları dahilinde mütalâa etmek temayülü *Sombart*'ta da vardı; ve onda çok daha bariz, belki ancak *Marx*'a kıyas edilebilecek derecede kuvvetli idi. Kapitalizmin teknik, hukuk, ırk ve insanların zihniyetile münasebetlerini belki hiç kimse onun kadar canlandıramamıştır. En enteresan buluşlarından biri, bu *üniversel - sosyolojik görüşünün* mahsulüdür. List'in, Schmoller'in, Bücher'in daha ziyade iktisadî kistas-

lara (hâkim istihsal şubesine, piyasanın genişliğine) göre tarif etmiş oldukları iktisadî merhaleleri (Wirtschaftsstufen), *Sombart*'ın -*Marx*'tan mülhem olarak - teknik, zihniyet ve hukukî nizam gibi ekonomi haricî (exogen) üç unsura irca ettiği ve ekonomi sistemi (Wirtschaftssystem) ismini verdiği iktisadî merhalelerin her birinin kendisine mahsus bir zihniyet, bir teknik ve hukukî bir nizamla vasıflandığını ileri sürdüğü malûmdur. Bidayette birçok tereddüt ve itirazlarla karşılaşan ve ancak *Max Weber* gibi diğer müelliflerin araştırmaları ile takviye edildikten sonra kabul edilmeye ve zihinlere nüfuza başlayan bu nazariyesi, tahsilim esnasında üzerimde pek kuvvetli bir intiba bırakmış ve bana birçok ufuklar açmıştı. Memleketimin iktisadî bünyesinin Kapitalizm'e nazaran arzettiği hususiyetleri, bütün şumulile ancak bu nazariye sayesinde kavrayabilmiştim.

Sombart'ın tarihçiliği eski tarihî mektebin hilâfına olarak, büyük bir *terkip kudreti* ile müterafikti. Tarihe alâkası kendisini, son zamanların geniş araştırma faaliyeti neticesinde tespit edilmiş olan belli başlı bütün tarih vakıalarını gözönünde bulundurmağa mecbur ettiği gibi, şahsî tarih tetkiklerine de sevk ediyordu.

İnsanı boğacak derecede muazzam olan bu vakıalar yığınınına *Sombart*, eşine belki ancak *Marx*'da tesadüf edebileceğimiz büyük sentez kudreti sayesinde hakim olabilmiş ve heyeti umumiyesini sıkı bir sistemin çerçevesine sokabilmiştir. Tarihçilerin, sentezde fazla ileri gittiği ve hâdiseleri objektif surette manalandıracağına, önceden tasarlanmış olan sistemine göre tefsir ettiği itirazı belki doğru olabilir. Fakat yaptığı sentezle hâdiseler arasında o zamana kadar gizli kalan bazı münasebetleri meydana koymuş olduğu inkâr edilemez. Aynı zamanda usulünün, vakıaları tasnif ve aslı ferî'den tefrik etmeyi öğretmeye nekadar yardım ettiğini tasdikte bütün talebeleri müttelik bulunacaktır.

Nihayet *Sombart* eşsiz vuzuhu ve canlı üslûbu ile dahi talebesini kendisine bağlayan bir hoca idi. Eserlerinde olduğu gibi derslerinde de tarif edilmemiş hiçbir tâbire tesadüf edemiyorduk. Düşüncelerinin teselsülündeki intizam, her adımda yaptığı tasnifler derslerine tam bir vuzuh veriyor, ve veciz ifadesi, kuvvetli teşbihleri, takrirlerini bize zevkle dinletiyordu.

Sombart'ın ilmî şahsiyetinin tatmin etmeyen tarafları da şüphesiz yok değildi. Nazarî iktisat meselelerinde bazı kuvvetli görüşlerine rağmen pek derine gitmemesini ve iktisat siyaseti meselelerine hiç temas etmemesini, tahsilim ilerledikçe bir noksan olarak

hissetmiş ve bu noksanı başka Profesörlerin derslerinde tamamlamağa mecbur olmuşum. Bundan başka *Sombart*, ilmî kanaatlarını sık sık değiştiren bir ilim adamı idi. Meselâ *Marx*'a karşı aldığı vaziyet çok tahavvül ettiği gibi hayatının sonlarına doğru, ötedenberi müdafaa ettiği metodolojik telâkkilere de sadık kalmamıştır.

Yirminci asrın ilk on senesi içinde *Sombart*, *Max Weber* ile beraber, İktisat ilminde bir «objektiflik mücadelesi» açmıştı. Kıymet hükümlerinin ilmin çerçevesine giremeyeceğini, iktisadî hâdiselerin (ne olmalıdır?) zaviyesinden değil, (nedir?) zaviyesinden tetkik edilebileceğini, bundan dolayı iktisat siyaseti meselelerinin ilmen araştırılmağa elverişli bulunmadığını ileri sürmüştü. Tamamile kabul edilmemekle beraber tesirsiz kalmamış ve iktisat ilmi metodolojisinin islâhuna hayli yardım etmiş olan bu fikirlerinden *Sombart* son zamanlarda ayrılmıştır.

İktisat ilmine *Dilthey* ve *Husserl*'den mülhem olarak maletmek istediği «anlayıcı» (verstehende) metod, (hâdiseleri irtibatları dahilinde kavramak usulü), objektifliğin daha ziyade san'atkârane bir görüşe feda edilmesini tazammun etmektedir. Nihayet son eserlerinde, açıktan açığa ve eskiden tenkit ettiği muharrirlerden çok daha geniş bir mikyasta, kıymet hükümleri yolunu tutmuştur.

Fakat birçok dostlarını ve şakirtlerini hayal sukutuna düşüren bu zaafı eserinin büyüklüğünü gizlememelidir. *Sombart*, Kapitalizmin doğuşunu, *Marx*'ın birtarafli ve zehirli tefsirlerinden ayrılarak en iyi izah eden ve son asırların iktisadî realitesini modern iktisat nazariyesile en mükemmel surette telif etmiş olan müellif olarak iktisat ilminin tarihinde ilelebet yaşıyacaktır. Bilhassa iktisadî inkişaflarının son merhalesine varmamış olan memleketlerin münevverleri, *Sombart*'ı daima takdirle anacaklar ve vatanlarının iktisadî kalkınmasının ortaya attığı davaların başarılması hususunda, kapitalizmin birçok sırlarını meydana koymuş olan bu ilim adamının eserlerinden geniş mikyasta istifade edebileceklerdir. Benim gibi ilmî kültürünü bilhassa ona borçlu olan talebeleri ise kıymetli hocalarının hatırlarını her zaman taziz edeceklerdir.